

Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması

Özet Bulgular

İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Marshall Fonu’nun (GMF-German Marshall Fund) bir projesi olan Karadeniz İşbirliği Fonu’nun (BST-Black Sea Cooperation Trust) desteğiyle yürütülen “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması” Kasım-Aralık 2017 tarihlerindeki saha çalışmalarıyla tamamlandı ve 5 Şubat 2018’de İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde yapılan bir sunumla kamuoyuyla paylaşıldı.

Yürütücülüğünü İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Emre Erdoğan’ın yaptığı araştırma çalışması 2015 yılında yürütülmüş olan saha araştırmasının bir devamı niteliğini taşımaktadır. Araştırma çalışması 2017 yılının Haziran ayında başladı ve saha araştırmalarıyla tamamlandı. Saha araştırmaları çerçevesinde Türkiye’nin 18 yaş üstü nüfusunu temsil eden, 16 ilde yaşayan 2004 kişiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirildi. Ayrıca İstanbul’da dört farklı parti taraftarlarının katılımıyla -AK Parti, CHP, HDP ve MHP- dört odak grup tartışması yapılarak Türkiye toplumundaki kutuplaşma niceliksel olarak da değerlendirildi. Araştırma çalışmasının başlıca sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Parti Taraftarları ve Dışlama

Araştırma çalışmasına katılanlara kendilerini en yakın hissettikleri siyasi parti sorulduğunda AK Parti %43.4 oranıyla en fazla belirtilen siyasi parti oldu. İkinci sırayı %21.5 ile CHP, üçüncü sırayı %11.5 ile MHP alıyor. Kendisini HDP’ye yakın hissedenlerin oranı %9’ken, % 5.5’lik bir kesim de araştırmanın yürütüldüğü tarihte yeni kurulmuş olan İYİ Parti’ye yakın olduğunu belirtti.

Katılımcılar, kendi partilerine en uzak hissettikleri parti taraftarlarının hangisi olduğu sorulduğunda %53 oranında HDP’yi, %24 oranında da AK Parti’yi belirttiler. CHP yanıtı verenlerin oranı %13, MHP diyenlerin oranıysa %8’de kaldı. 2015 yılında yürütülen araştırma çalışmasıyla karşılaştırıldığında en uzak hissedilen parti taraftarlarında bir değişiklik gözlemlenmedi.

Parti taraftarları bazında bakıldığında, HDP taraftarlarının diğer partilerin tamamında “en uzak hissedilen parti taraftarı” olarak tanımlandığı görüldü. AK Partililerin %65’i, MHP’lilerin %80’i ve İYİ Partililerin %63’ü HDP’lileri en uzak hissedilen parti taraftarları olarak tanımladı. Bununla beraber CHP’lilerin %62’si, HDP’lilerin %36’sı ve İYİ Partililerin %27’si AK Partilileri kendilerine en uzak parti taraftarları olarak tanımladıklarını belirtti. HDP taraftarlarının kendilerine uzak olarak gördükleri bir başka grup da MHP taraftarları olarak belirtildi.

Siyasal kutuplaşmanın önemli göstergelerinden biri de, parti taraftarlarının “diğer” parti taraftarlarına karşı hissettikleri sosyal mesafe. Bogardus (1925) tarafından geliştirilen bu kavram, bireylerin diğer bireylerle beraber var olma eğilimlerinden yola çıkarak, toplumdaki ayrışmayı ölçmeyi hedefliyor. Araştırma çalışmasının sonuçlarına göre, görüşülen kişilerin %79’u kızlarının en uzak hissettikleri partinin taraftarlarından biriyle evlenmesini istemiyor. %74’lük bir kesim o partinin taraftarlarından biriyle iş yapmak istemediğini belirtirken, komşu olarak istemeyenlerin oranı da yüzde 70’i buluyor. Çocuklarının o partinin taraftarlarından birinin çocuklarıyla oynamasını istemeyenlerin oranı da yüzde 68. Bu rakamlardan yola çıkarak Türkiye’de parti taraftarları arasında en azından ifade düzeyinde önemli bir sosyal mesafe bulunduğunu söyleyebiliriz.

Parti taraftarlarının kendileriyle, diğer parti taraftarlarını karşılaştırdıklarında kendilerini ahlaki olarak daha üstün görmeleri kutuplaşmanın başka boyutunu gösteriyor. Ahlaki Üstünlük duygusu, bireylerin diğer parti taraftarlarını dışlamalarını kolaylaştıran bir mekanizma. Bir dizi sıfat sayıldığında, katılımcıların iyi sıfatların tamamını kendi parti taraftarlarına uygun gördüğü gözlemlendi: Ülkesinin yararına çalışan (%92), Vatansever (%91), Onurlu (%90), Zeki (%84), Cömert (%83) ve Açık Fikirli (%83). Buna karşılık, bütün kötü sıfatlar da “diğer” parti taraftarlarının özelliği olarak sayıldı: ülkeye tehdit oluşturan (%86), Bencil (%84), İkiyüzlü (%84), Zalim (%83), Kibirli (%80) ve Bağnaz (%72). Hem iyi, hem kötü sıfatlar sayılırken, katılımcıların bu sığata “her ikisi de” ya da “hiçbiri” deme olanağı varken, bunu tercih etmemeleri de kutuplaşmanın bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu noktada, Ahlaki Üstünlük konusunda parti tabanları arasındaki farkın sınırlı olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Kutuplaşmanın somutlaştığı konulardan biri de, bireylerin kendileri gibi olmayanların siyasi haklarına gösterdikleri hoşgörü ya da hoşgörüsüzlük. Diğerini kendinden farklı görme, onunla arasına sosyal mesafe koyma ve en önemlisi ahlaki olarak kendisini daha üstte görme; diğerinin sahip olduğu hakların kısıtlanması talebini de doğuruyor. Görüşülenlerin %47’si kendilerini en uzak hissettikleri parti taraftarlarının yürüyüş yapmasına olumsuz yaklaşıyor. %44’lük bir kesim o grubun toplantı düzenlemesini, %43’lük bir kesim de basın açıklaması yapmasını onaylamıyor. Diğer grubun telefonlarının dinlenmesini onaylayanların oranı da %50. Dolayısıyla, siyasi parti taraftarlarının “öteki” parti taraftarlarının siyasi haklarının sınırlanmasını onayladığı, bir başka deyişle o gruba karşı bir siyasi hoşgörüsüzlük içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Partiler, Kimlikler, Grup Üstünlüğü ve Dışlanması

Demokrasinin olmazsa olmazı olan siyasi partilerin taraftarları arasındaki kutuplaşmanın bu derece yaygınlaşabilmesinin en önemli nedenlerinden/kolaylaştırıcılarından biri partiler ve siyasi kimliklerin birbiriyle örtüşmesi. “Dünyadaki bir yer” olarak tanımlanan siyasi kimlikler ortak mağduriyetler ve ortak zaferlerle dolu bir geçmişi paylaşan, ortak tercihleri ve ortak özellikleri olan, bireyin kendisini kolaylıkla özdeşleştirebileceği ve bu özdeşleştirme sonucunda diğerinin

kim olduğunu kolaylıkla belirleyip duvarları yükseltebileceği toplumsal anahtarlar olarak tanımlanabilir. Parti taraftarları siyasal kimlikleri açısından tektipleşip, partiler ve siyasal kimlikler kümelenirse, siyasal kutuplaşma çok daha kolay gerçekleşebilir. Çünkü siyasi parti tercihi geçici bir tercih olmaktan çıkar, diğeriyle arasındaki duvarı oluşturur. Siyasal kimliğin dünyayı yorumlamada sağladığı kolaylık, siyasal parti taraftarlığının benimsenmesini kolaylaştırır.

Ülkemizde geçerliliği olabilecek bir dizi siyasal kimlik sayılıp bu kimliklerden bahsederken ne sıklıkta “biz” kelimesinin kullanıldığını sorduğumuzda birinci sırada Türkler (%76) yanıtı alındı. İkinci sırada gelen kimlikler ise Dindar İnsanlar ve Eğitimli İnsanlar (%56). Atatürkçüler (%50), Milliyetçiler (%44), Modern İnsanlar (%43) ve Laikler (%41) sıklıkla belirtilen siyasal kimlikler. Buna karşılık Azınlıklar (%14), Geziciler (%20) ve Aleviler (%25) görece daha az yaygın olan kimlikler olarak ortaya çıktı.

Katılımcıların kendilerini tanımlamakta kullandıkları kimlikler arasından en yakın kimliğin hangisi olduğunu sorduğumuzda birinci sırayı %30'luk bir oran ile Türkler aldı. İkinci sırada Atatürkçüler (%17), daha sonra da Dindar İnsanlar (%13) geldi. Diğer kimlikler ise daha düşük oranlarda belirtildi.

Parti tabanları ve kimlikler arasındaki ilişkileri göstermek için hazırlanan Mütakabiliyet Haritası, kimliklerin partiler etrafında kümelenildiğini gösterdi. CHP tabanı, Aleviler, Atatürkçüler ve Laikler; HDP taraftarları Azınlıklar, Geziciler ve Kürtler kimliklerini diğer kimliklere ve diğer partilere kıyasla daha sık belirtmiş durumdadır. AK Parti taraftarlarının Dindar İnsanlar ve Muhafazakarlar; MHP taraftarlarının Ülkücüler, Milliyetçiler ve Muhafazakar kimliklerini ön plana çıkardıkları görülmekte. İYİ Parti ise Eğitimli İnsanlar ve Modern İnsanlar kimliklerine yakın konumlanmış durumda. Partiler ve kimlik gruplarının bu kadar iç içe geçmesi, partiler arasındaki kutuplaşmanın boyutunun bu denli yüksek olması hakkında önemli bir fikir veriyor.

Siyasal kimliklerin önemli bir özelliği, kimlik sahibine grubu diğer gruplarla kıyaslandığında bir üstünlük hissi vermesi. Araştırma çalışması çerçevesinde sorulan sorular, grup üstünlüğü algısı konusunda parti tabanları arasında kayda değer farklar olduğunu gösteriyor. Genel olarak bakıldığında AK Parti ve MHP taraftarlarının diğer parti taraftarlarına göre daha yüksek bir grup üstünlüğü algısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık, HDP ve CHP taraftarları da bu sorulara en düşük oranda olumlu yanıt veren kişiler.

Grup dışlanması da kimliklerin oluşumunda önemli rol oynayan algılar arasında. Araştırmaya katılanlar arasında en fazla dışlandığını düşünen parti taraftarlarının HDP taraftarları olduğunu görmekteyiz. Bu parti taraftarlarının %43'ü karakollarda, %35'i devlet dairelerinde, %31'i iş başvurularında kendi grubuna kötü davranıldığını belirtiyor. CHP'lilerin %27'si karakollarda, %28'i devlet dairelerinde ve %25'i iş başvurularında dışlandığı kanısında. Bu tabloda en düşük dışlanma oranlarına AK Parti ve MHP taraftarlarında karşılaşmaktayız. Bu iki parti taraftarları da kendi gruplarına belirtilen ortamlarda kötü davranılmadığını belirtiyor.

Yankı Odaları ve Suskunluk Sarmalları

Siyasal kutuplaşmanın en önemli tetikleyicilerinden biri, kişilerin sadece kendi gibi düşünenlerle görüş alışverişinde buldukları, farklı görüşlerle karşılaşmadıkları ve bu nedenle düşüncelerini pekiştirdikleri, düşüncelerine dair eleştirileri duymadıkları ve buna bağlı olarak da değiştirme şansına erişemedikleri ortamlarda yaşamaları. “Yankı Odaları”, insanların hem aile çevresinde, hem geleneksel medyada, hem de sosyal medyada sadece kendi görüşlerini paylaşanlarla bir arada yaşamalarından dolayı, sadece benzer görüşlerin var olduğu yanılısamasına varmaları. Farklı görüşlerle karşılaşmayan kişiler, kendi görüşlerini paylaşmayanların azınlıkta olduğunu varsayıyor, kendi görüşlerini paylaşmayanlarla karşılaştıkları zaman da “gerçeği” kavrayamayan bu kişilere karşı reaksiyon veriyorlar.

“Suskunluk Sarmalı” hipotezi de, Noelle-Neumann tarafından geliştirilen bir hipotez. Noelle-Neumann bireylerin kendi siyasi görüşlerinin azınlıkta olduğunu düşündükleri zaman görüşlerini kamusal alanlarda paylaşmaktan çekindiklerinin altını çiziyor.

Araştırma çalışmasına katılanların %17’si yakın çevrelerindeki insanlarla her zaman, %55’iyse çoğunlukla görüş birliği içerisinde olduklarını söylemekteyken, sadece %15’lik bir kesim yakın çevresindeki kişilerle siyasi konularda görüş ayrılığına düştüğünü belirtti. Bu rakamlar, görüşülen kişilerin siyasi görüşlerinin çevreleri tarafından da paylaşıldığını gösteriyor.

“Suskunluk Sarmalı” hipotezinin Türkiye bağlamında ne kadar geçerli olduğunu anlamak amacıyla, katılımcılara bir örnek olarak “Hükümetin OHAL uygulamaları hakkında bir tartışmaya” sıralanan ortamlarda katılıp katılmayacakları soruldu. Görüşülenlerin %64’ü aileleriyle yedikleri bir yemekte böyle bir tartışmaya katılacaklarını belirtirken, arkadaşlarıyla dışarıda yedikleri bir yemekte bu tartışmaya katılacağını söyleyenlerin oranı %57’ye düştü. Mahalle toplantısında bu konuyu tartışacaklarını söyleyenlerin oranı %45 olarak gerçekleşirken, görüşülenlerin sadece üçte biri işyerlerinde ya da okullarında tartışmaya hevesli. Facebook ve Twitter’da tartışabileceklerini söyleyenlerin oranıysa %25 civarında kaldı. Bu rakamlar, görüştüğümüz kişilerin kritik bir konuyu kamusal alanı bırakın, aile ya da arkadaşlar arasında tartışmaya bile çekindiğini gösterdi. Keza, bir kamusal alan alternatifi olarak sunulan Twitter ya da Facebook katılımının olduğu etkin bir kamusal alan olmaktan çok uzakta.

Yine aynı başlık altında, görüşülen kişilere hükümetin OHAL uygulamaları konusunda etrafındaki kişilerle aynı fikirde olup olmadığı sorulduğunda, büyük çoğunluğunun yakın çevresinin -eşi, kız/erkek arkadaşı, yakın arkadaşı ve ailesi- kendisiyle aynı fikirde olduğunu öğrendik. İşyerinde/okuldaki arkadaşlarıyla aynı fikirde olanların oranı %63, mahalledeki komşularla aynı fikirde olanların oranı %59 iken, Facebook (%57) ve Twitter (%53) da bu konuda türdeş bir ortamda yaşandığını gösterdi.

Geleneksel ve Sosyal Medyada Kutuplaşma

Siyasal kutuplaşmanın hem nedenlerinden hem de sonuçlarından biri de medyada kutuplaşmadır. Bireyler bu süreçte kendi siyasi görüşlerine yakın iletişim araçlarını takip ederler, böylelikle hem kendi görüşleri onay bulur, hem de kendi görüşlerine yakın çerçeveden dünyadaki yeni gelişmeleri yorumlarlar. Medyada kutuplaşma öyle bir düzeye varabilir ki, farklı parti taraftarları farklı dünya algılarıyla çevrilirler ve diğerinin dünya algılamasını görmezler. Araştırma çalışması, Türkiye’de de bu olgunun yaygınlığını gösterdi.

Televizyon -siyasal konularda en fazla bilgi alınan araç- söz konusu olduğunda CHP ve İYİ Parti taraftarlarının CNN Türk, FOX TV ve Halk TV’yi diğer kanallardan ve diğer parti taraftarlarından daha fazla takip ettiğini görmekteyiz. AK Parti taraftarları yoğun olarak A Haber, ATV Ana Haber, TRT Ana Haber ve Kanal 24’ü izlerken, MHP’liler Habertürk ve Star Ana Haberi izlemeyi tercih ediyorlar. Böyle bakıldığında televizyondaki haber kanalları tercihleri konusunda tam bir ayrışma olduğunu görebiliriz.

Takip edilen gazetelerde de benzer bir ayrışma görünümü var. AK Parti ve MHP taraftarları için Milliyet, Sabah, Yeni Şafak ve Karar siyasi konuları takip etmek için tercih edilen gazeteler. CHP seçmenleri Sözcü ve Cumhuriyet gazetelerini, İYİ Parti taraftarlarıyla Hürriyet ve Yeniçağ gazetelerini tercih ediyorlar.

Medya tercihlerindeki bu kutuplaşma, bireylerin hangi gazete ve televizyonların tarafsız olduğu konusundaki algılarını da etkiliyor. AK Parti taraftarları için Sabah, A Haber ve TRT1; MHP’liler için Yeniçağ ve Sabah diğer yayın organlarına kıyasla daha tarafsız haber kaynakları. Buna karşılık CHP ve İYİ Parti taraftarları Fox TV, Halk TV ve Sözcü’nün tarafsız olduğu kanısındalar. Bu resim de geleneksel medyadaki kutuplaşmanın toplumsal yansımaları açıkça gösteriyor.

Araştırma çalışmamız, sosyal medyanın da bu kutuplaşmaya bir çare olmadığını gösteriyor. İnternete erişimi olan kişiler arasında Twitter hesabı olanların oranı %33. Twitter kullanıcılarının sadece %15’i Twitter’ı siyasi görüşlerini sık sık paylaşmak için kullanıyor, yaklaşık yarısı Twitter’da siyasi görüşlerini paylaşmıyor. Twitter kullanıcılarının yüzde 60’ı takip ettikleri kişilerin siyasi görüşlerinin kendi siyasi görüşleriyle uyumlu olduğunu söylüyor. Facebook kullanan %87’lik İnternet kullanıcısı için durum daha farklı değil. Siyasi görüşlerini Facebook’ta paylaşanların oranı %7 ve %56’lık bir kesim bu araçta siyasi görüşlerini paylaşmıyor. Facebook kullanıcılarının üçte ikisi, arkadaşlarının siyasi görüşlerinin kendileriyle benzer olduğunu söylüyor. Bu durum daha önce bahsettiğimiz “Yankı Odaları” ve türdeş ortamların varlığının sosyal medyanın bu iki aracı için de geçerli olduğunu gösteriyor.

Siyasal Katılım, Kurumlara Güven, Liderlerin Beğenisi ve Kolektif Hafıza

Araştırma çalışmamız ülkemizdeki siyasi kültürde de kayda değer bir ayrışma olduğunu gösteriyor. Siyasi kültür, insanların ülkelerindeki siyasi sisteme dair normatif algılarını oluşturur ve siyasi katılım, kurumlara ve liderlere güven gibi unsurlarda gözlemlenebilir.

Öncelikle siyasi katılım boyutuna baktığımızda, araştırma çalışması daha önceki çalışmalara benzer bir şekilde Türkiye’de siyasi katılımın düşük olduğunu gösteriyor. Bunun ötesinde, iki sembolik eylem, toplumdaki siyasi kutuplaşmayı yansıtıyor.

Daha eski tarihli olandan başlayacak olursak Gezi Protestolarına katıldığını söyleyenlerin oranı genel olarak yüzde 5 civarındayken, HDP ve CHP seçmenlerinde bu oran yüzde 12’ye kadar yükselmekte. AK Parti, MHP ve İYİ Parti taraftarları arasında bu eylemlere katılan kimseye rastlanmıyor.

15 Temmuz sonrası gösterilerine katılımdaysa tam tersi bir durum söz konusudur. Genel kitlede yüzde 26 olan bu oran AK Parti taraftarları arasında yüzde 43, MHP taraftarları arasında yüzde 31. Buna karşılık CHP, HDP ve İYİ Parti tabanları arasından bu eylemlere katılanların oranı yüzde 10’un altında kalıyor.

Kurumlara güven söz konusu olduğunda da benzer bir ayrışma gözlemliyoruz. En fazla güvenilen kurumlar sıralamasında -Ordu %74, Cumhurbaşkanlığı %57, Üniversiteler %57 ve Hükümet %56- daha önceki araştırmalara kıyasla büyük bir farklılık gözlemlenmese de; parti tabanları arasında kayda değer farklılıklar bulunmakta. Öncelikle AK Parti taraftarları bütün kurumlara en fazla güvenen parti tabanı olarak öne çıkıyor. Bu parti taraftarları arasında Ordu’ya güvenenlerin oranı yüzde 89, Cumhurbaşkanlığı’na güvenenlerin oranı yüzde 93 ve Hükümet’e güvenenlerin oranıysa yüzde 91’ken diğer kurumlara güven düzeyi de yüzde 70’lerin altına düşmüyor. MHP tabanı da siyasi kurumlara göreli yüksek bir güven düzeyine sahiptir. Ordu yüzde 87; Cumhurbaşkanlığı yüzde 53 ve Hükümet yüzde 51.

Buna karşılık CHP tabanının Ordu haricinde siyasi kurumlara güvenmediği görülüyor. Bu parti taraftarları arasında Cumhurbaşkanlığı’na güven düzeyi yüzde 9, Hükümet’e güven düzeyi yüzde 10. İYİ Parti seçmenleri de benzeri bir profil sergiliyor.

Benzer bir kutuplaşma Meclis, Siyasi Partiler ve Basın söz konusu olduğunda da var. Sıradan bir AK Parti taraftarı bir CHP taraftarıyla karşılaştırıldığında Meclis’e ve Belediyeler’e dört kat, siyasi partilere üç kat daha fazla güvenmekte.

Liderlerin beğeni düzeyine geldiğimizde de benzer bir kutuplaşma gözlemlenmekte. Kolayca tahmin edileceği üzere her lider kendi parti tabanı tarafından beğeniliyor. Recep Tayyip Erdoğan’ın AK Parti seçmenleri arasında ortalama beğeni skoru 9.2, Binali Yıldırım’ın aynı parti tabanındaki ortalaması 7.3. Diğer parti tabanları da kendi liderlerini 7.7 ile 8.2 arasında değişen ortalamalarda beğeniyor.

Farklı parti tabanlarına bakıldığında Erdoğan ve Yıldırım'ın MHP ve Bahçeli'nin AK Parti tabanında ortalamaya yakın değerlerde beğenildiğini görmekteyiz. Bunların haricinde diğer parti seçmenlerinin de sempatisini toplayan bir siyasi lider örneğine rastlanmıyor.

Her toplumun hafızasında bugünkü topluma biçim veren bazı kırılmalar bulunur. Bu tarihsel kırılmalar sadece topluma biçim vermekle kalmaz, aynı zamanda siyasi saflaşmanın fay hatlarını da oluşturur. Bazı kırılmalar üzerinde uzlaşma bulunurken, bazıları da sadece belirli bir siyasi hareketin hafızasında yer alır ve o siyasi harekete meşruiyet verir.

Siyasi kutuplaşmanın ne derece yaygın olduğu, farklı siyasi parti taraftarlarının öne çıkardığı kırılmaların da farklılaşmasından anlaşılıyor. AK Parti taraftarları için en önemli kırılmalar 28 Şubat Muhtırası ve Gezi Protestolarının yanı sıra 15 Temmuz Darbe Girişimi. MHP taraftarları da aynı olayları ön plana çıkarmakla birlikte 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne önem vermekte. 2015 yılı çalışmasında Kürt Sorunu'na odaklanan parti tabanındaki bu değişim akılda tutulması gereken bir unsur.

15 Temmuz Darbe Girişimi CHP tabanı için de önem taşıyan bir konu, ancak bu parti seçmenleri 17-25 Aralık Yolsuzluk Suçlamalarını da önemli bir kırılma noktası olarak görüyor. İyi Parti'yi diğer partilerden ayırıştıran unursa Balyoz-Ergenekon Davalarına diğer partilerden ve diğer konulardan biraz daha fazla yer vermesi. HDP tabanıysa hem 1980 Darbesi'ni hem de Kürt Sorunu'nu biraz daha öne çıkarıyor. Siyasi parti taraftarlarının kendilerine ait tarihçeler etrafında kümelenmesi, kutuplaşmanın bir başka göstergesi olarak kabul edilebilir. Ortaklıklar bulunmakla birlikte – Kürt Sorunu ve bir nebze 15 Temmuz Darbe Girişimi- farklılıklar daha fazla göze çarpıyor.

Ortaklıklar

Yukarıda ifade edilen farklılıkların yanı sıra dış politika alanında ve Suriyelilere olan tutumda diğer alanlara kıyasla parti tabanları açısından daha büyük bir ortaklık söz konusu. Amerika Birleşik Devletleri tüm parti tabanları için en büyük tehdit olarak görülmekte, AB'ye dair algıda da parti taraftarları arasında farklar olmakla beraber olası bir AB üyeliği referandumunda en yüksek 'evet' yüzdesi bile yüzde 49 ile HDP taraftarları tarafından ifade edilirken; en düşük 'evet' oranı yüzde 20 ile MHP taraftarlarıdır. Suriyelilerin ülkelerine geri dönmesi konusu en geniş ortaklığın olduğu alan olarak belirtilmelidir ve burada parti tabanlarının yukarıda ele almaya çalıştığımız mesafelerinin neredeyse kapandığı gözlemlenmiştir.